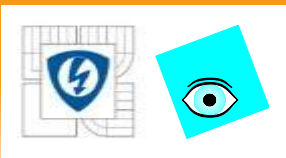

Statistická analýza jednorozměrných dat

Prof. RNDr. Milan Meloun, DrSc.
Univerzita Pardubice, Pardubice

31.ledna 2011

Tato prezentace je spolufinancována Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

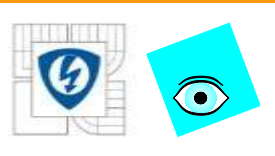
Kapitola 1.1

KLASIFIKACE CHYB MĚŘENÍ

31.1.2011

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

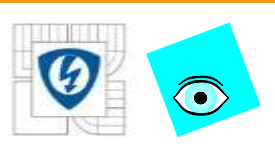
Klasifikace chyb měření

A. Klasifikace podle místa

1. **Instrumentální chyby:** konstrukce přístroje
2. **Metodické chyby:** organizace měření, odečítání dat
3. **Teoretické chyby:** princip měření, fyzikální model

B. Klasifikace podle příčiny

1. **Náhodné chyby:** nelze odstranit
2. **Systematické chyby:** funkcí času, stárnutí přístroje
3. **Hrubé chyby:** selhání přístroje nebo člověka

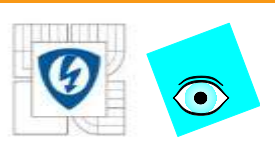
C. Klasifikace podle charakteru

1. Absolutní chyba: $\Delta_i = x_i - \mu$
2. Relativní chyba: $\delta_i = \Delta_i / x_i$
3. Redukovaná relativní chyba:

$$\delta_{R,i} = \frac{\Delta_i}{x_{max} - x_{min}} = \frac{\Delta_i}{R}$$

D. Systematické chyby přístroje

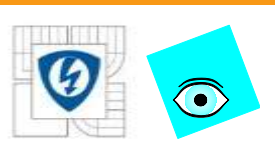
1. Aditivní chyby: $x_i = \mu + \epsilon_i$ (chyba nastavení)
2. Multiplikativní chyby přístroje: $x_i = \mu \cdot e^{\epsilon_i}$ (citlivosti)
3. Kombinované chyby: $x_i = (\mu + \epsilon_i) + \mu \cdot e^{\epsilon_i}$

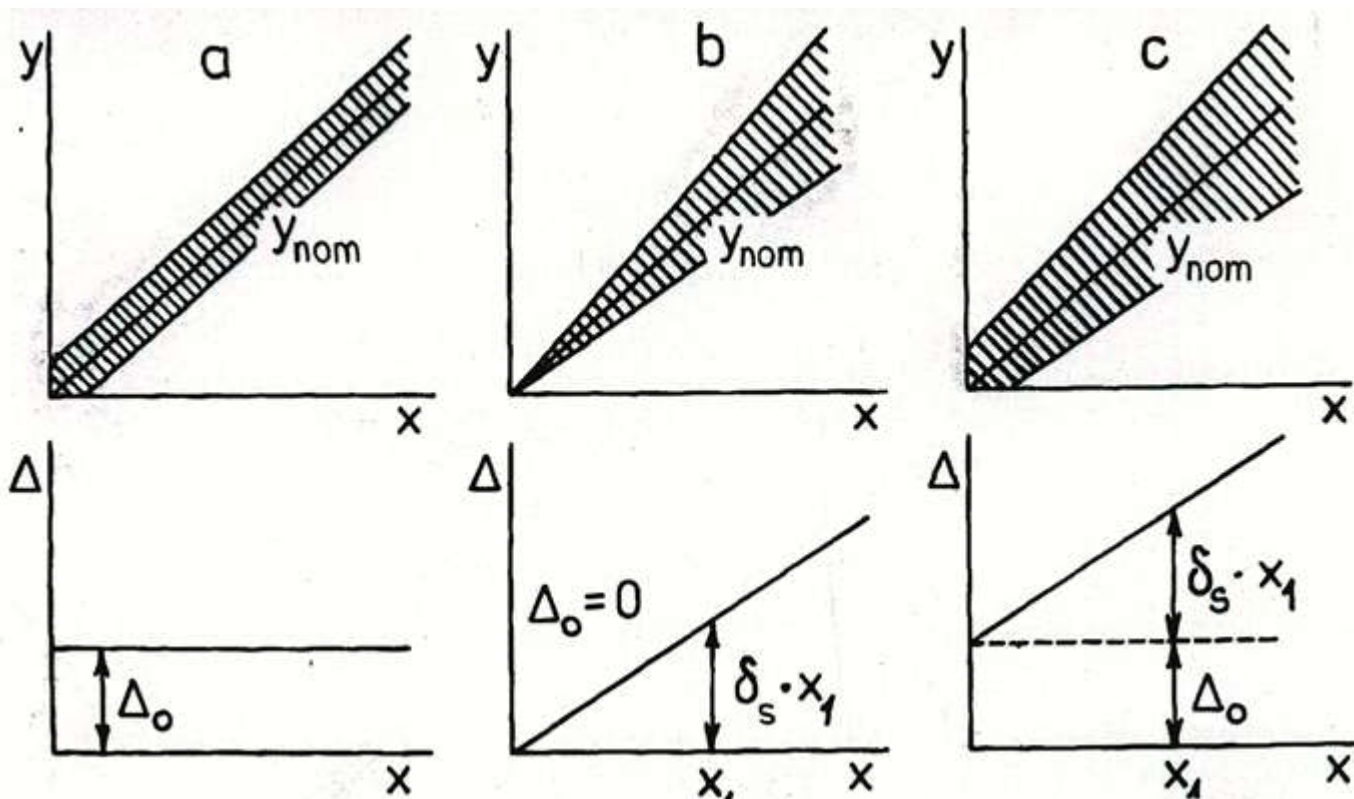
Nominální charakteristika

Pás neurčitosti a základní modely chyb měřicích přístrojů

- a) Aditivní model $x_i = \mu + \epsilon_i$, kde ϵ_i jsou náhodné veličiny s nulovou střední hodnotou a rozptylem σ^2
- b) Multiplikativní model $x_i = \mu \cdot e^{\epsilon_i}$
- c) Kombinovaný model $x_i = (\mu + \epsilon_i) + \mu \cdot e^{\epsilon_i}$

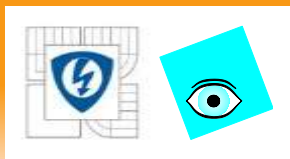
Nominální charakteristika

31.1.2011

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Nominální charakteristika – vysvětlení pojmů

Pás neurčitosti je znázorněním závislosti $y = f(x)$

Nominální charakteristika y_{nom} je střední linie a uvádí ji výrobce. y_{nom} (respektive x_{nom}) se liší od reálné y_{real} (respektive x_{real}) o chybu měřicího přístroje,
$$\Delta' = y_{real} - y_{nom}.$$

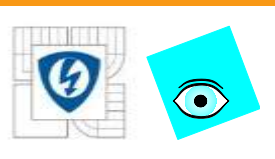
Relativní chyba je definována v procentech vztahem

$$\delta = \frac{100\Delta}{x} \text{ (resp. } \delta' = \frac{100\Delta'}{x} \text{) [\%]}$$

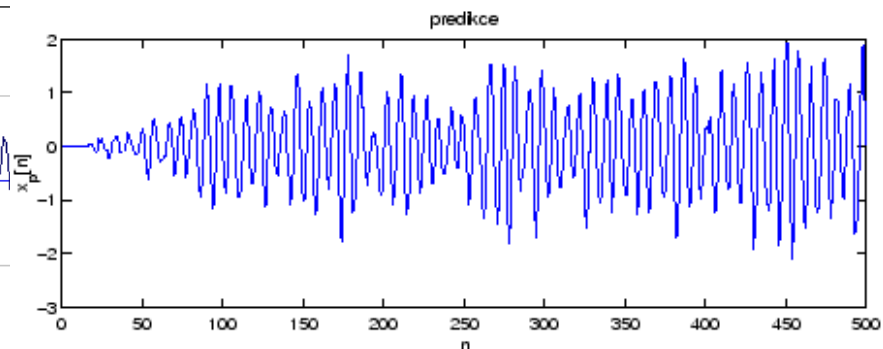
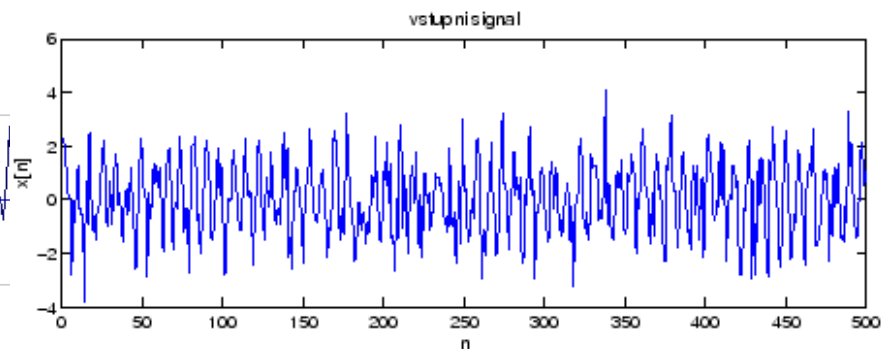
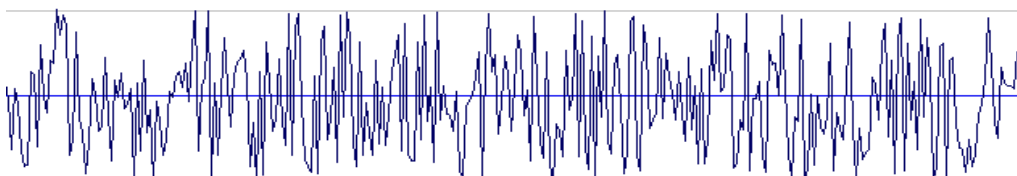
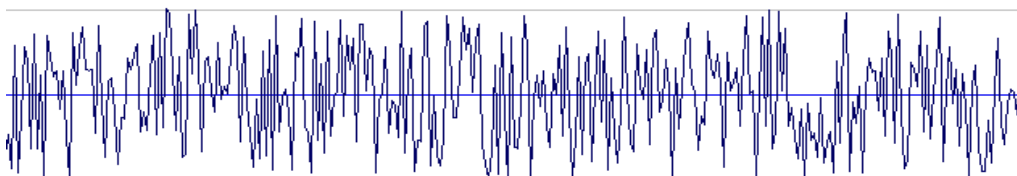
Redukovaná relativní chyba je definována v

procentech vztahem
$$\delta_R = \frac{100\Delta}{x_{max} - x_{min}} = 100 \cdot \frac{\Delta}{R} \text{ [\%]}$$

Kde R označuje rozsah měření.

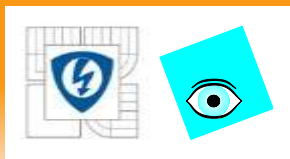
Ukázky šumu a autokorelace

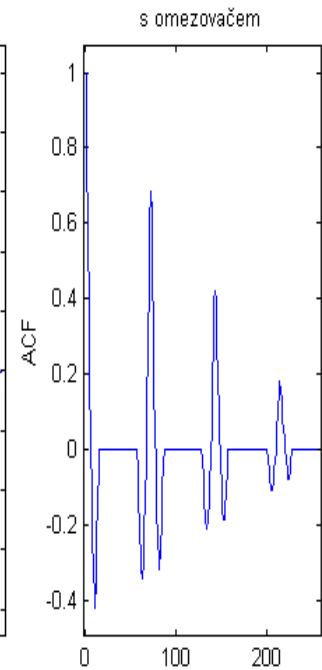
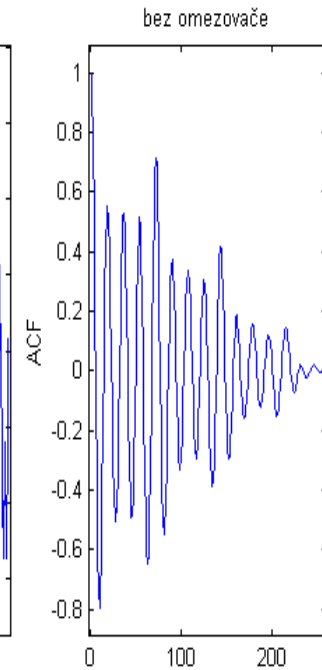
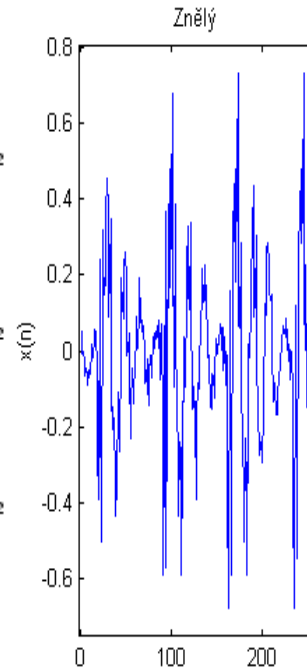
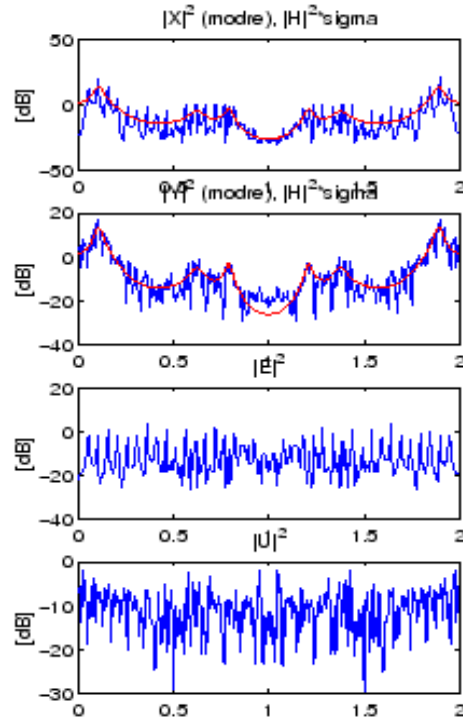
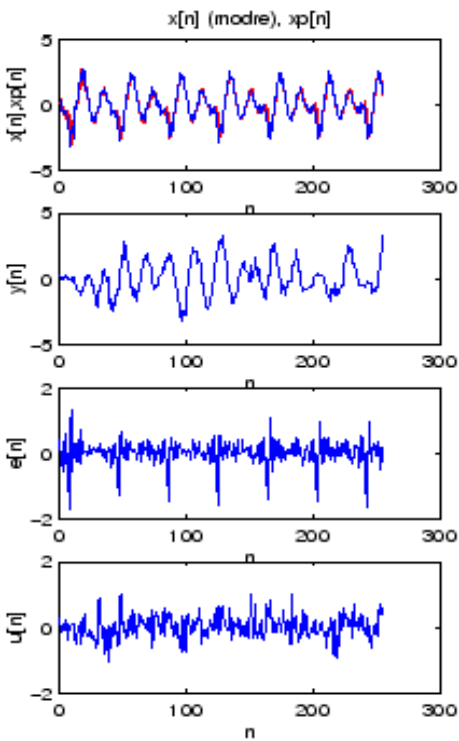
31.1.2011

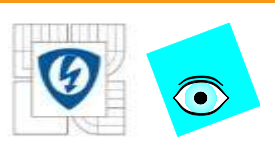
INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ukázky šumu a autokorelace

Aditivní model

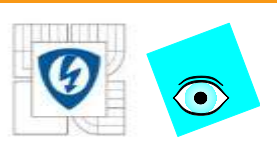
MLE odhadem μ je aritmetický průměr

Aditivní model měření $x = \mu + \varepsilon$

μ je skutečná hodnota měřené veličiny

ε je náhodná chyba

- střední hodnota chyb měření je nulová $E(\varepsilon) = 0$
- rozptyl chyb měření je konstantní $D(\varepsilon) = \sigma^2$
- chyby jsou vzájemně nezávislé $E(\varepsilon_i^* \varepsilon_i) = 0$
- chyby mají normální rozdělení $\varepsilon \approx N(0, \sigma^2)$

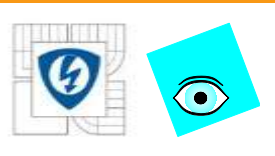

Aditivní model a porušení předpokladů

- Vlivem vzorkování na jedné soustavě vzniká autokorelace 1. řádu $\varepsilon_i = \rho^* \varepsilon_{i-1} + u_i$
- Zde u_i je náhodná veličina s konstantním rozptylem
Platí, že $u_0 = 0$.
- Autokorelační koeficient ρ je korelační koeficient mezi dvojicemi x_j a x_{j+1} ,

$$D(u) = D(x) = \frac{\sigma^2}{1 - \rho^2}$$

V případě výrazné autokorelace dojde ke zvýšení rozptylu.

Odhad autokorelace

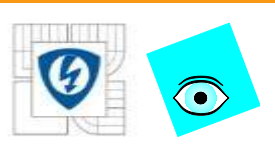
- Autokorelační koeficient ρ se obvykle odhaduje pomocí vztahu

$$\hat{\rho} = \frac{\sum_j^{N-1} (x_j - \bar{x})^* (x_{j+1} - \bar{x})}{[s^2(N-1)]}$$

- Orientačně platí, že pokud leží $\hat{\rho}$ v intervalu

$$-2/\sqrt{N} \leq \hat{\rho} \leq 2/\sqrt{N}$$

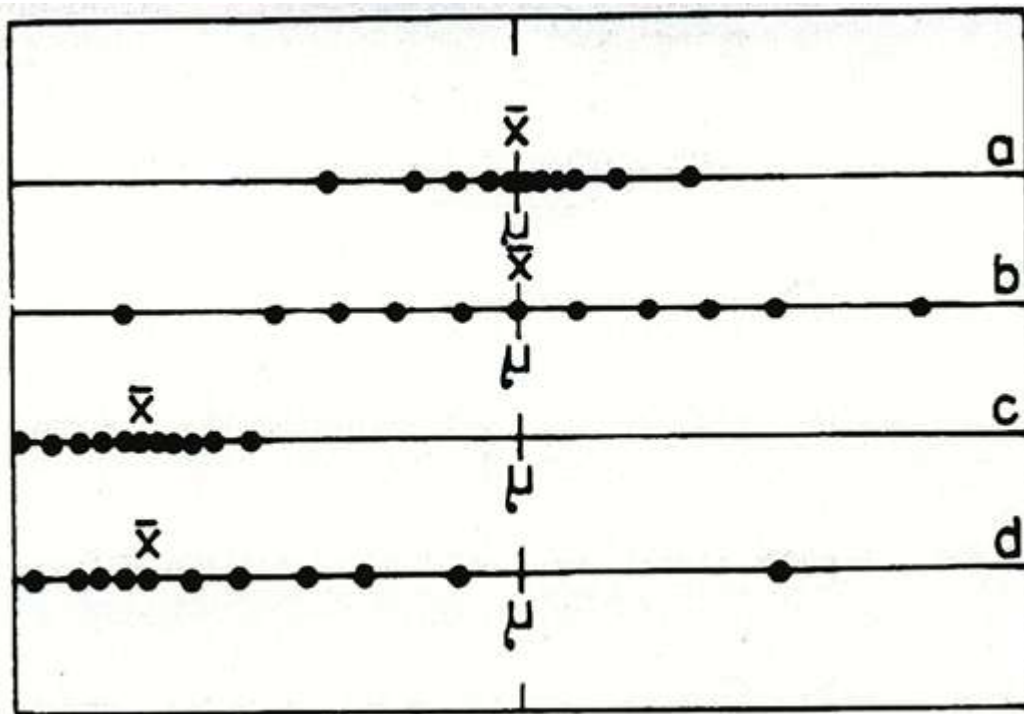
lze považovat ρ za nevýznamný.

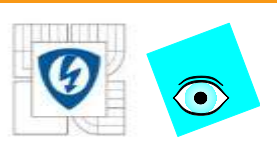

Posouzení opakování měření

Posouzení opakování měření

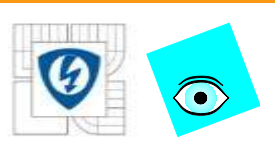
- a) správná a dosti přesná
- b) správná, ale málo přesná
- c) dosti přesná,
ale nesprávná
- d) málo přesná a
nesprávná

Charakteristika přesnosti přístrojů

- **Přesnost přístroje** je rozmezí statistické nejistoty výsledků. Vyjadřuje se jako roztptyl kolem střední hodnoty n -tice naměřených výsledků.
- **Správnost přístroje** udává průměrnou vzdálenost měření x_i od skutečné hodnoty μ a souvisí se systematickými chybami. Odpovídá odhýlení průměrné hodnoty měření $\bar{x}$ od teoretické hodnoty μ .

Definice pojmů

Celková chyba měření je definována $\Delta_i = x_i - \mu$.

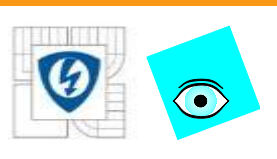
Průměrná hodnota chyby měření $\bar{\Delta} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^n \Delta_i$ je současně odhadem její systematické složky.

Rozdíl $\bar{\Delta} - \Delta_i$ je potom odhadem její náhodné složky.

Střední kvadratická chyba měření je definována

$$\sigma_{\Delta} = \sqrt{\frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n \Delta_i^2}$$

Je průměrnou náhodnou chybou měření, pokud $\bar{\Delta} \approx 0$.

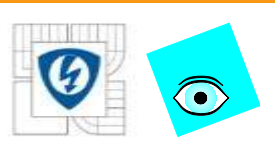
Mezní hodnoty chyb přístroje

Mezní chyba Δ_0 přístroje je jeho nejvyšší přípustná chyba, kterou ostatní odchylky přístroje za daných podmínek nepřekročí.

Redukovaná mezní chyba $\delta_{0,R}$ přístroje pro určitou hodnotu měřené veličiny x_i a stanovené podmínky je dána poměrem mezní chyby Δ_0 a měřicího rozsahu R , $\delta_{0,R} = \Delta_0/R$, udává se v procentech měřicího rozsahu R , $\delta_{0,R} = 100 \cdot \Delta_0/R[\%]$.

Měřicí rozsah R je algebraický rozdíl krajních hodnot stupnice, $R = x_{max} - x_{min}$.

Třída přesnosti přístroje

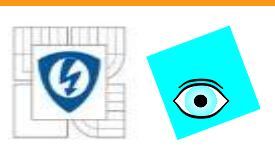
Je známkou přesnosti v celém měřicím rozsahu přístroje. Vyjadřuje se kladným bezrozměrným číslem, které je vždy větší nebo rovné *největší absolutní hodnotě* čísla redukovaných mezních chyb za daných podmínek v celém měřicím rozsahu přístroje.

Vyjadřuje se:

1. U čistě multiplikativních chyb měření:

Relativní chyba citlivosti $\delta_s = \frac{100\Delta_0}{x}$ je konstantní.

Třída přesnosti přístroje

1. U čistě aditivních chyb měření:

Redukovaná relativní odchylka

$$\delta_0 = 100 \cdot \frac{\Delta_0}{x_{max} - x_{min}} = 100 \cdot \frac{\Delta_0}{R}, \text{ kde } R$$

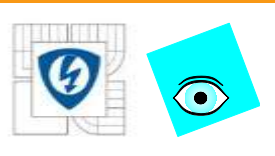
je rozmezí stupnice. U aditivní chyby klesá relativní odchylka δ hyperbolicky s hodnotou x .

Práh citlivosti x_c tj. relativní chyba

$\delta(x_c) = 100\%$. Práh citlivosti se vyčíslí

$$x_c = \frac{\delta_0 R}{100}.$$

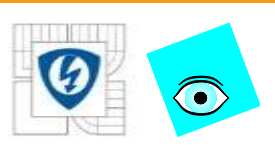

Třída přesnosti přístroje

Spodní mez pracovního intervalu x_s zajišťuje, aby relativní chyba $\delta(x_s)$ byla právě p %, obvykle 4 nebo 10% a vyčíslí se

$$x_s = 100 \cdot \frac{\Delta_0}{p} = 100 \cdot \frac{x_c}{p}$$

Třída přesnosti přístroje

3. U kombinovaných chyb měření:

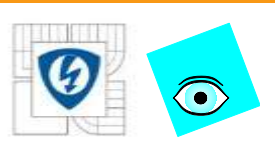
Celková chyba je součet aditivní Δ_0 a multiplikativní $\delta_s x$ složky $\Delta = \Delta_0 + \delta_s x$ a pás neurčitost tvoří součet ploch aditivního a multiplikativního pásu neurčitosti.

Celková redukovaná relativní chyba $\delta_R = \delta_0 + \delta_s \frac{x}{R}$

Monotónně roste s růstem x . Na rozdíl od případů čistě aditivní chyby zde růst δ_R začíná tím později, čím je poměr δ_s/δ_0 větší.

Třída přesnosti δ_k se rovná součtu redukované a relativní chyby δ_0 a chyby vzniklé na horní hranici měřicího rozsahu δ_s .

$$\delta_k = \delta_0 + \delta_s$$

Zařazení přístroje do třídy přesnosti

Třída přesnosti p se neoznačuje znaménkem, protože redukovaná mezní chyba může být kladná či záporná.

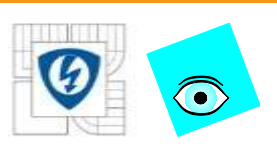
Přístroje se třídí podle

$p = 6\%, 4\%, 2.5\%, 1.5\%, 1\%, 0.5\%, 0.2\%, 0.1\%,$

$0.05\%, 0.02\%, 0.01\%, 0.005\%, 0.002\%, 0.001\%$,

doplněné o značku typu chyby δ_s (multiplikativní),
 δ_0 (aditivní), nebo δ_k/δ_0 (kombinované).

Při zvolené třídě přesnosti **p nesmí** největší mezní chyba překročit hodnotu $R \cdot p/100$.

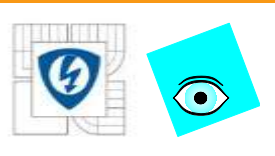
Zařazení přístroje do třídy přesnosti

Skutečná hodnota měřené veličiny (pravda) μ bude potom ležet v intervalu $\mu = x_i \pm \frac{Rp}{100}$

podle schématu:

1. **Pro čistě multiplikativní chyby** je třída přesnosti vyjádřena chybou citlivosti δ_s , např. $\delta_s = 1.5\%$ se zapíše ①.5 .

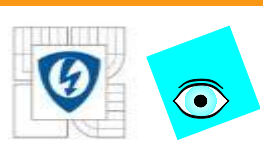
2. **Pro čistě aditivní chyby** je třída přesnosti vyjádřena redukovanou relativní chybou δ_o , (kde R je maximum stupnice), např. $\delta_o = 1.5\%$ se zapíše 1.5.

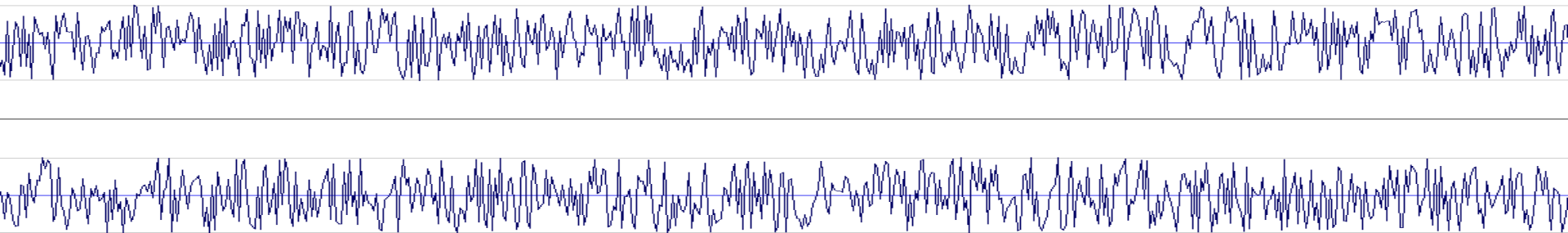
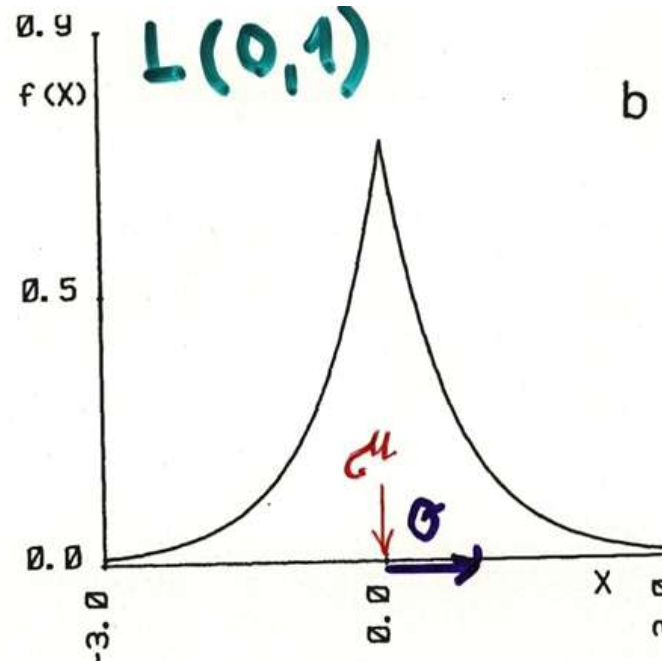
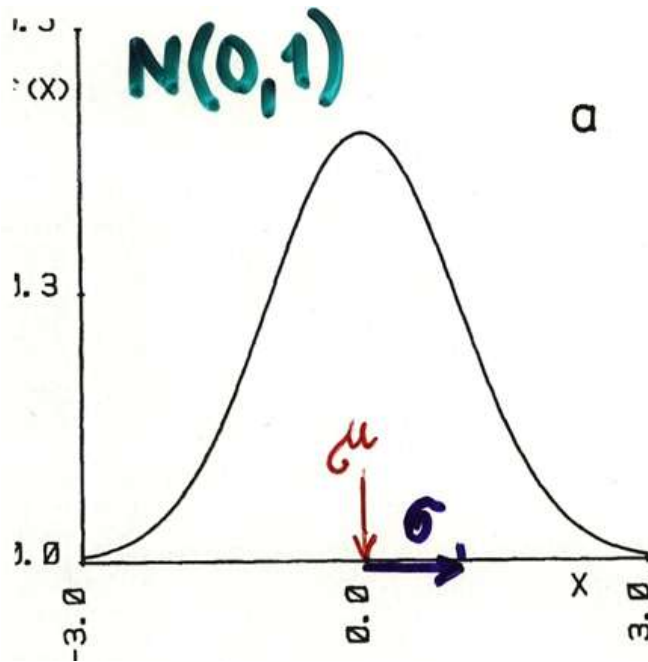
Zařazení přístroje do třídy přesnosti

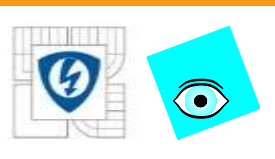
3. ***U silně nerovnoměrné stupnice*** se uvádí třída přesnosti formou zatrženého čísla a rozsahem stupnice R , např. 1.5 znamená $\delta_0 = 1.5\%$ a $\Delta_0 = \delta_0 \cdot R$.

4. ***U kombinované chyby*** se třída přesnosti uvádí ve tvaru zlomku δ_k/δ_0 . Zápis 1.5/1 vyjadřuje $\delta_k = 1.5\%$ a $\delta_0 = 1\%$

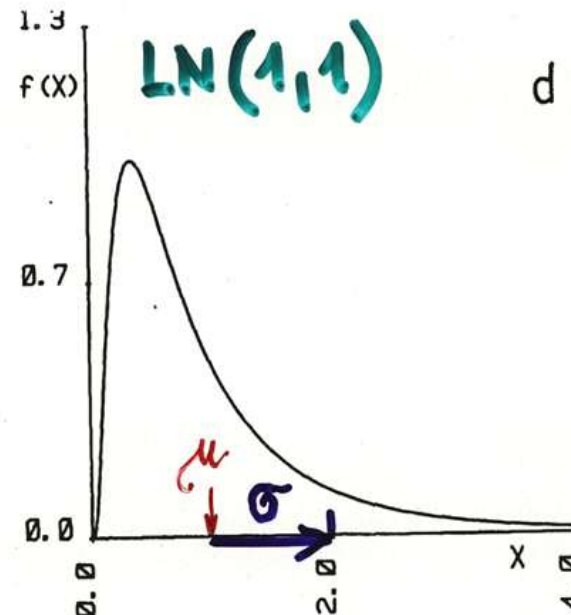
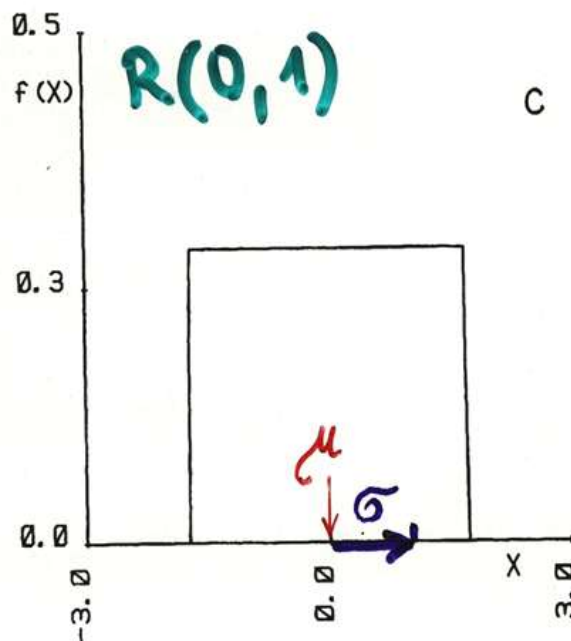

Základní typy rozdělení chyb

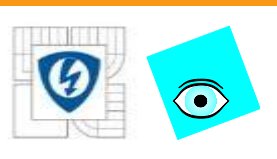

Znázornění vybraných hustot pravděpodobnosti

- (a) standardizované normální $N(0,1)$,
- (b) standardizované Laplaceovy $L(0,1)$,
- (c) standardizované rovnoměrné $R(0,1)$,
- (d) logaritmicko-normální $LN(0,1)$

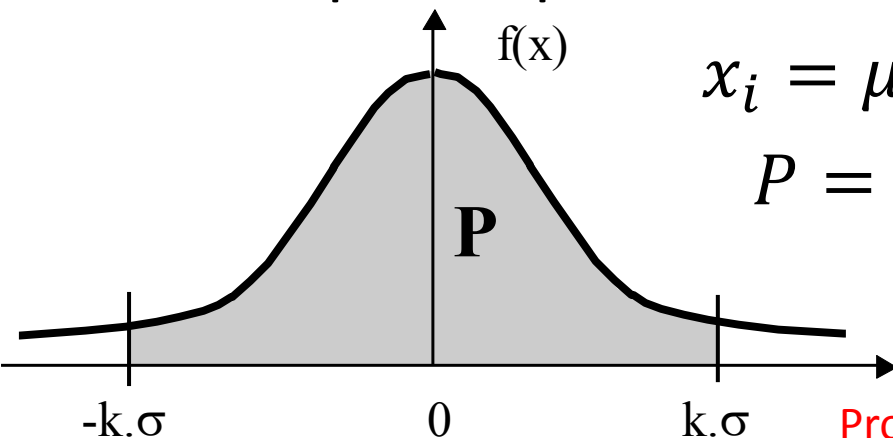
Druhy odhadů chyb měření

1. Momentové Pro Δ_i , kde $i = 1, \dots, N \rightarrow C_\Delta$ (střední hodnota chyb $E(\Delta) = 0$) je $\bar{\Delta} = 0$

Pravděpodobnostní interval $\sigma_\Delta = \sigma$, $\sigma = \sqrt{\frac{1}{N-1} (x_i - \bar{x})^2}$

Chyby mají sym. hustotu pravděpodobnosti. s $E(\Delta) = 0$.

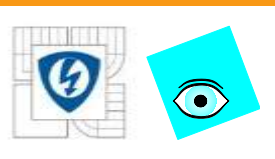
Hustota pravděpodobnosti $f(\Delta)$ a distribuční funkce $F(\Delta)$.

$$x_i = \mu + \Delta_i, \quad f(x) = f(\Delta + \mu)$$

$$P = (-k\sigma \leq \Delta \leq k\sigma) = F(k\sigma) - F(-k\sigma) = 1 - 2F(-k\sigma)$$

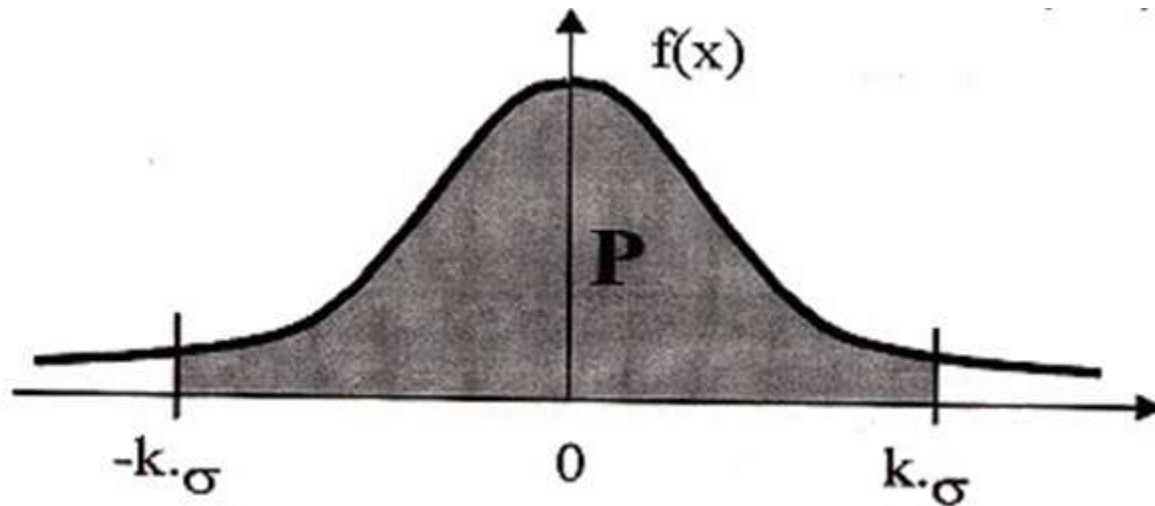
Pro řadu rozdělení platí, že pro $P = 0.9$ je $k = 1.64$!!!

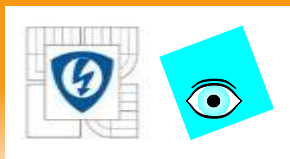
Pravděpodobnostní interval chyb

ve kterém leží $100(1 - \alpha)\%$ všech chyb platí

$$\begin{aligned} P &= (-k\sigma \leq \Delta \leq k\sigma) = F(k\sigma) - F(-k\sigma) = \\ &= 1 - 2F(-k\sigma) = 1 - \alpha \end{aligned}$$

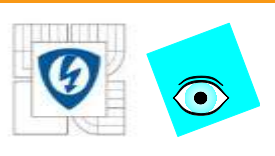
Kde $-k$ je α kvantil, k je $1 - \alpha$ kvantil standardizovaného rozdělení chyb a σ je směrodatná odchylka.

Pravděpodobnostní interval chyb - pokračování

Pro řadu rozdělání platí, že pro $P=0.9$ je $|k|=1.64$ a ***pravděpodobnostní interval náhodné chyby Δ*** se vyjádří

$$-1.64\sigma \leq \Delta \leq 1.64\sigma$$

Toleranční interval chyb

Je znám pouze odhad směrodatné odchylky s a je-li střední hodnota chyb opět nulová $E(\Delta) = 0$, vyjádří se ***toleranční interval náhodné chyby*** Δ

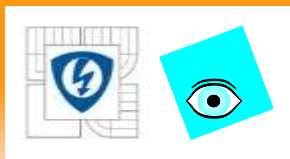
$$-k_T s \leq \Delta \leq k_T s$$

Kde za předpokladu normálního rozložení chyb bude

$$k_T = u_{(1+P)/2} \sqrt{\frac{n-1}{X_{\alpha}^2(n-1)}}$$

a X_{α}^2 je α -kvantil X^2 rozdělení.

Platí pravidlo: **Toleranční intervaly jsou vždy širší než intervaly pravděpodobností**

Druhy odhadů chyb měření

2. Kvatilové:

Interkvantilová odchylka $K_{1-q} = (\tilde{x}_{1-\frac{q}{2}} - \tilde{x}_{\frac{q}{2}})/2$

V tomto intervalu leží $P = (1 - q) \cdot 100\%$ všech chyb.

P ...statistická jistota

Mezní chyba měření $\sigma_{\Delta P} = K_{1-q}$

Střední chyba $\sigma_{\Delta 0.5} = (\tilde{x}_{0.75} - \tilde{x}_{0.25})/2$

Pro normální rozdělení

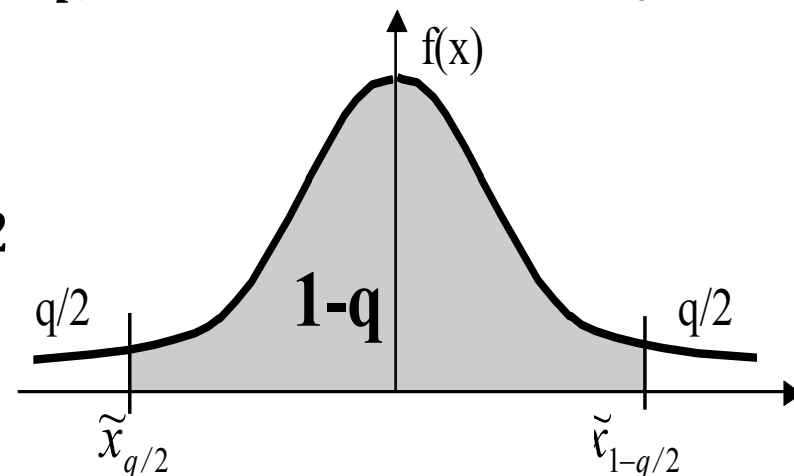
(vhodné pro přesná měření).

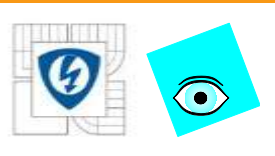
Pravděpodobná chyba $\sigma_{\Delta 0.5} = 0.68 \cdot \sigma$

Pro normální rozdělení $\sigma_{\Delta 0.683} = (\tilde{x}_{0.8415} - \tilde{x}_{0.1585})/2$

Chyba pro neznámé rozdělení $P = 0.9$ $\sigma_{\Delta 0.683} = \sigma$

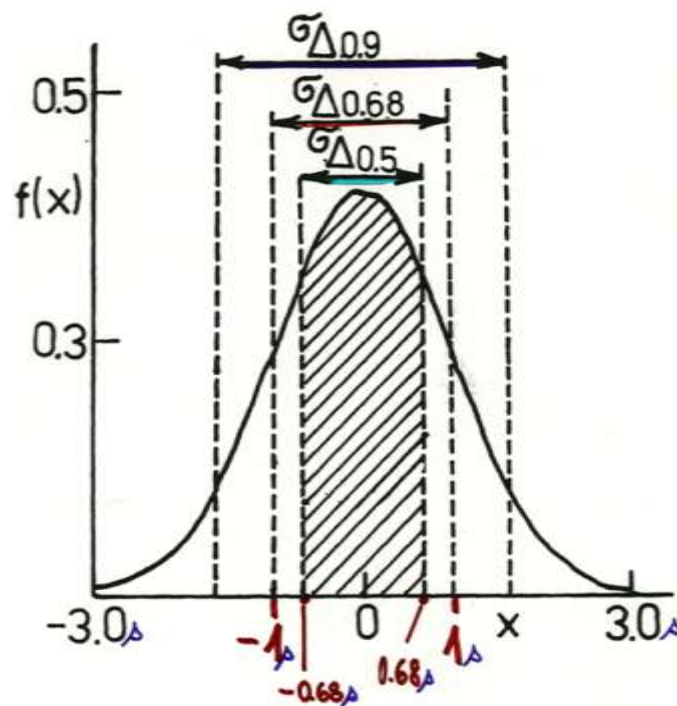
Pro řadu rozdělení $\sigma_{\Delta 0.9} = (\tilde{x}_{0.95} - \tilde{x}_{0.05})/2$ $\sigma_{\Delta 0.9} = 1.65\sigma$

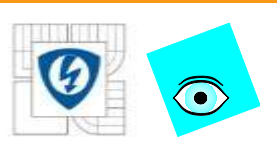

Znázornění chyb

Znázornění chyb $\sigma_{\Delta 0.5}$, $\sigma_{\Delta 0.683}$ a $\sigma_{\Delta 0.9}$ pro standardizované normální rozdělení. Čísla udávají relativní velikosti ploch pod hustotou pravděpodobnosti

Sčítání dílčích kvantilových chyb

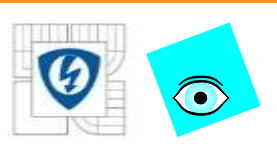
Pro řadu rozdělání platí $\sigma_{\Delta 0.9} = 1.65\sigma$, a proto je pro sčítání dílčích kvantilových chyb vhodné použít vztahu

$$\sigma_{\Delta 0.9} = \sqrt{\sum \sigma_{\Delta 0.9, i}^2}$$

(a) **Chyby měření mají normální rozdělání:** mezní kvantilovou chybu lze $\sigma_{\Delta P}$ vyjádřit

$$\sigma_{\Delta P} = u_{(1+P)/2} \sigma,$$

kde $u_{(1+P)/2}$ je $100(1 + \frac{P}{2})\%$ ní kvantil normovaného normálního rozdělání.

Sčítání dílčích kvantilových chyb

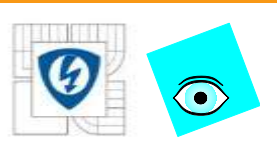
(b) **Chyby mají jiné rozdělení:** mezní kvantilovu chybu $\sigma_{\Delta P}$ lze vyjádřit $\sigma_{\Delta P} = h\sigma$,

Velikost h souvisí se špičatostí g_2 daného rozdělení chyb vztahem

$$h \approx 1.62 \left[3.8(g_2 - 1.6)^{\frac{2}{3}} \right]^Z$$

kde $Z = \log[\log(1/(1 - P))]$

Upozornění: kvantilové chyby $\sigma_{\Delta P}$ nelze obecně sčítat

Sčítání dílčích kvantilových chyb

(c) Pro $P = 0.9$ se chyba pro řadu symetrických rozdělání nazývá **mezní kvantilová chyba** a je rovna

$$\sigma_{\Delta 0.9} = 1.65\sigma(x)$$

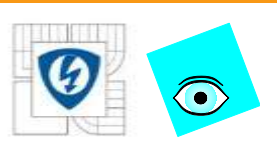
Souhrnná chyba součtu kvantilových chyb $\sigma_{\Delta 0.9,s}$ se

vypočte dle
$$\sigma_{\Delta 0.9,s} = \sqrt{\sum_{i=1}^n \sigma_{\Delta 0.9,i}^2}$$

Mezní chyba se pro normální rozdělání vypočte dle

$$\sigma_{\Delta P} = u_{\frac{1+P}{2}}\sigma(x)$$

kde $u_{\frac{1+P}{2}}$ je 100 $(1 + P)/2$ -procentní kvantil normovaného normálního rozdělání.

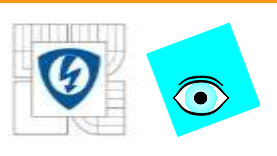
Sčítání dílčích kvantilových chyb

Mezní chyba se pro $n < 30$ a normální rozdělení vypočte dle

$$\sigma_{\Delta P} = t_{\alpha}(n - 1) \frac{s}{\sqrt{n}}$$

kde $t_{\alpha}(n - 1)$ je $\alpha = (1 + P)/2$ kvantil Studentova rozdělení s $(n - 1)$ stupni volnosti a s je výběrová směrodatná odchylka.

Pravidlo: kvantilové chyby $\sigma_{\Delta P}$ nelze přímo sčítat

Celková chyba měření σ_v

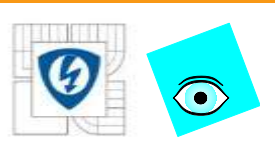
$$\sigma_v^2 = \sigma^2 + \tau^2$$

Když variabilita měřeného materiálu je vyjádřena rozptylem σ^2 a rozptyl měřicího přístroje τ^2 pocházejí z nezávislých zdrojů.

Závisí na volbě přístroje:

1. Pro **velmi přesný přístroj** platí $\sigma_v = \sigma$ a opakováním měření lze zlepšit přesnost měření
2. Pro **optimální přístroj** platí $\tau \approx \sigma/3$ a pak bude

$$\sigma_v = \sqrt{\sigma^2 + \frac{\sigma^2}{3^2}} = \sigma\sqrt{10/9} \approx \sigma.$$

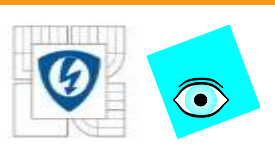

Celková chyba měření σ_v

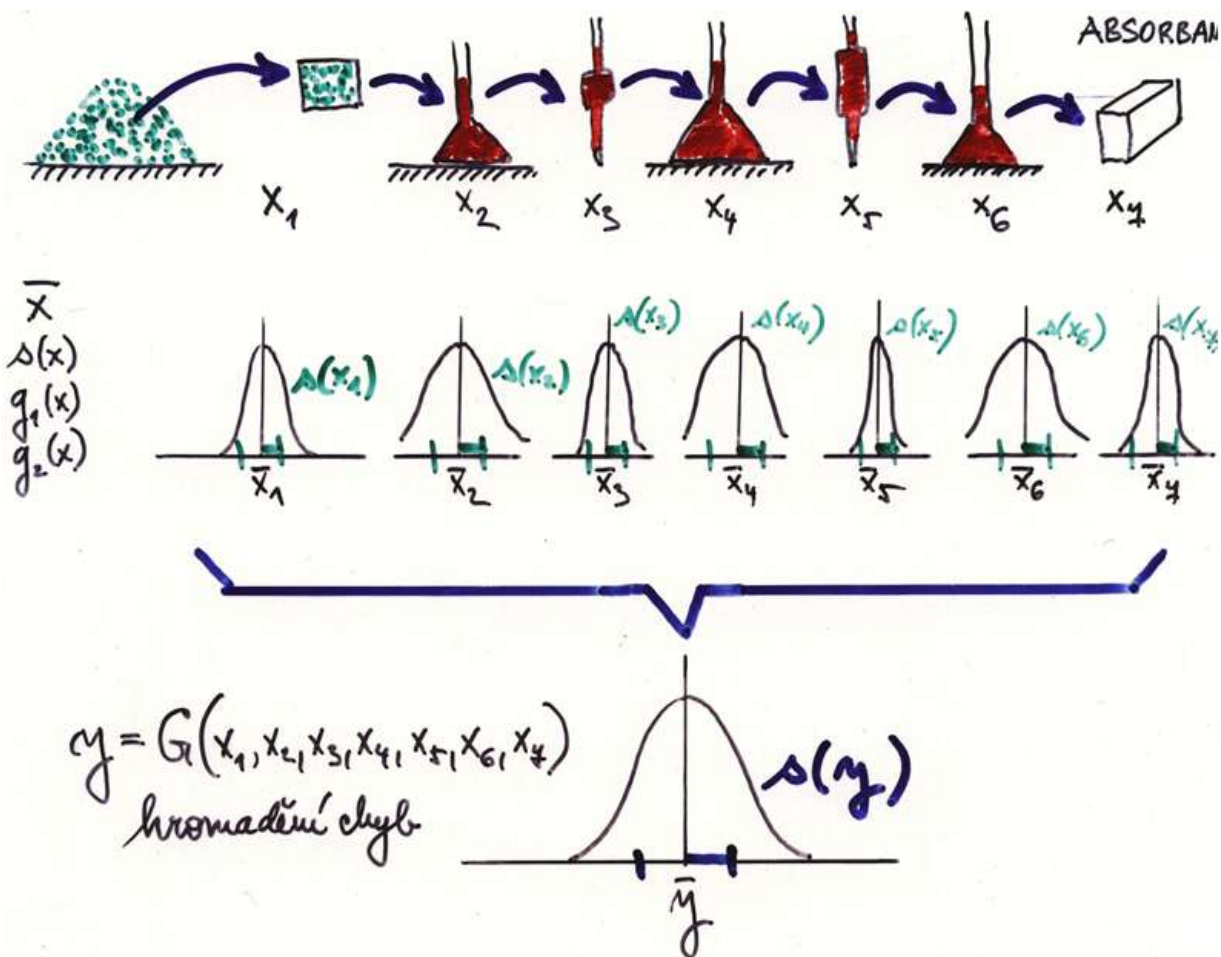
3. Pro **srovnatelné chyby** platí $\tau \approx \sigma$ a pak bude $\sigma_v = \sqrt{\sigma} = 1.44\sigma$.
4. Pro **nepřesný přístroj** platí $\sigma_v \approx \tau$, a opakováním měření nelze zlepšit přesnost.

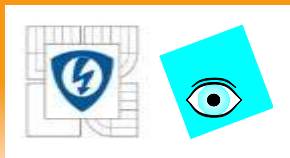
Lze uzavřít:

1. K měření stačí přístroj, jehož σ_{inst} je přibližně $\sigma_M/3$. Opakování přinese zpřesnění pouze je-li $\frac{\sigma_v}{\sqrt{n}}$ v2t39, než systematická složka chyby přístroje.
2. V přítomnosti systematické složky chyby přístroje klesá chyba průměru opakovaných měření úměrně s $\frac{1}{\sqrt{n}}$ jenom v malém rozmezí hodnot n . Při vyšším n klesá chyba značně pomaleji.

Hromadění chyb v laboratoři

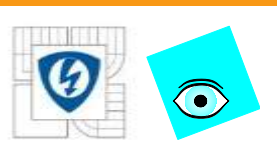
Chyba výsledků instrumentálních měření (Zákon propagace chyb)

Z naměřených $x_1, \dots, x_m$ podle funkční závislosti $y = G(x_1, \dots, x_m)$ lze vypočítat:

(a) Odhad střední hodnoty y a rozptylu $s^2(y)$: výpočet vychází z odhadu středních hodnot $\bar{x}_i$, rozptylů $s^2(x_i)$, šikmosti $\hat{g}_{1,i}$ a špičatosti $\hat{g}_{2,i}$.

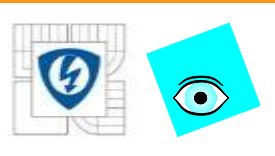
(b) Celková chyba výsledku $s(y)$ ze známých chyb měření $s(x_i)$: Výpočet využívá pouze vztahů pro rozptyl $s^2(y)$, který je funkcí jednotlivých rozptylů $s^2(x_i)$.

Značného zjednodušení dosáhneme užitím relativních chyb $\delta(x_i) = s(x_i)/x_i$

Chyba výsledků instrumentálních měření (Zákon propagace chyb)

(c) Mezní chyby měření $s(x_i)$ z požadované chyby výsledku $s(y)$: Výpočet využívá vztahů pro rozptyl $s^2(y)$, nebo variační koeficient $\delta(y) = s(y)/\bar{y}$ za předpokladu stejných relativních vlivů jednotlivých veličin x_i .

Metoda Taylorova rozvoje

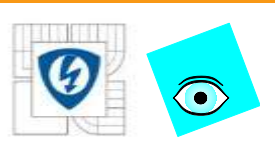
Měřená veličina x , má konstantní rozptyl $\sigma^2(x)$, ale výsledek $y = G(x)$ má **nekonstantní** rozptyl dle

$$\sigma^2(y) \approx \left[\frac{dG(x)}{dx} \right]^2 \sigma^2(x)$$

a střední hodnotu $\bar{y}$ nelze určit přímo dosazením $\bar{x}$ do $dG(x)$

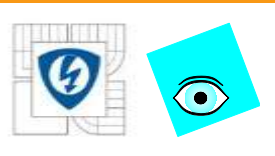
$$\bar{y} \neq G(\bar{x})$$

Pro rozvoj funkce $y = G(x_1, \dots, x_m)$ do Taylorovy řady v okolí středních hodnot $\bar{x} = (\bar{x}_1, \dots, \bar{x}_m)$ platí

Metoda Taylorova rozvoje

$$\begin{aligned} G(x) \approx & G(\bar{x}) + \sum_{i=1}^m \frac{\delta G(x)}{\delta x_i} (x_i - \bar{x}_i) \\ & + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i^2} (x_i - \bar{x}_i)^2 \\ & + \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j>i}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i \delta x_j} (x_i - \bar{x}_i)(x_j - \bar{x}_j) \end{aligned}$$

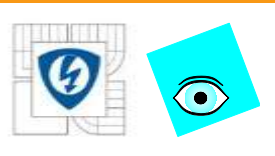
Metoda Taylorova rozvoje

Konečný vztah pro odhad střední hodnoty $\bar{y}$ ve tvaru

$$\begin{aligned}\bar{y} \approx & G(\bar{x}) + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i^2} s^2(x_i) \\ & + \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j=i+1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i \delta x_j} \text{cov}(x_i, x_j)\end{aligned}$$

Pokud jsou náhodné veličiny $x_i, i = 1, \dots, m$ párově nezávislé, dojde k dalšímu zjednodušení

$$\bar{y} \approx G(\bar{x}) + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i^2} s^2(x_i)$$

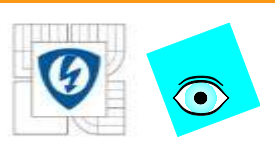

Metoda Taylorova rozvoje

Výsledná chyba $s(y)$ je důsledkem m různých zdrojů chyb, z nichž každý rozptyl $\sigma^2(x_i)$ a přispívá aditivně k celkové chybě dle

$$s^2(y) = \sum_{i=1}^m s^2(x_i) + 2 \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j=i}^m \text{cov}(x_i, x_j)$$

kde $\text{cov}(x_i, x_j)$ je kovarianční matice mezi x_i a x_j . Vztah se nazývá **pravidlo o šíření (hromadění) absolutních chyb**. Existují krajní případy:

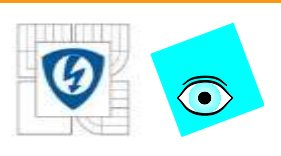
Rozbor případů

1. Dílčí zdroje chyb jsou zcela nezávislé a všechny kovariance jsou nulové. Celková chyba bude

$$s(y) = \sqrt{\sum_{i=1}^m s^2(x_i)}$$

2. Dílčí zdroje chyb jsou lineárně závislé dle vztahu

$$\text{cov}(x_i, x_j) = \sqrt{s^2(x_i)s^2(x_j)} \text{ a celková chyba } s(y) \text{ bude } s(y) = \sum_{i=1}^m s(x_i).$$

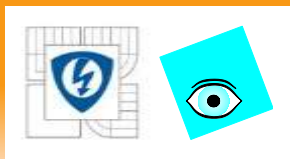

Pro řadu operací v analytické chemii má funkce $G(x)$ tvar

$$y = G(x) = x_1^{a_1} x_2^{a_2} \dots x_m^{a_m} = \prod_{i=1}^m x_i^{a_i}$$

Kde a_i jsou známé numerické koeficienty, obvykle ± 1 .
Zjednodušení lze docílit logaritmickou transformací

$$\ln G(x) = \sum_{i=1}^m a_i \ln x_i$$

Pravidlo o šíření (hromadění) relativních chyb

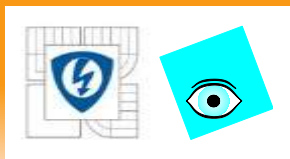
Protože platí

$$\frac{d \ln G(x)}{dx} = \frac{1}{G(x)} \frac{d G(x)}{dx}$$

Ize po dosazení a úpravách pro variační koeficienty určit

$$\delta^2(y) \approx \sum_{i=1}^m a_i^2 \delta^2(x_i) + 2 \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j=i}^m a_i a_j r_{ij} \delta(x_i) \delta(x_j)$$

kde r_{ij} je korelační koeficient, vyjadřující těsnost lineární závislosti mezi měřenými veličinami x_i a x_j .
Vztah se označuje jako pravidlo o šíření (hromadění) relativních chyb.

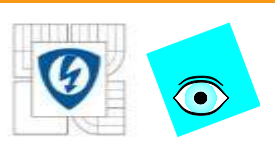

Pravidlo o šíření (hromadění) relativních chyb

Výpočet relativních chyb $\delta(x_i)$, které zaručí, že relativní chyba výsledku nepřekročí zadanou hodnotu H v %, tj. $\delta(y) \leq H$. Výpočet vychází z principu stejných relativních vlivů

$$|a_1|\delta(x_1) \approx |a_2|\delta(x_2) \approx \dots \approx |a_m|\delta(x_m) \approx \frac{H}{m}$$

kde $a_i, i = 1, \dots, m$, jsou koeficienty funkce $G(x)$.

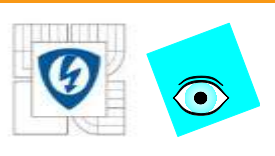
Metoda dvoubodové aproximace

Postup je založen na náhradě rozdělení
pravděpodobnosti funkce $G(x)$ dvoubodovým
rozdělením se stejnou střední hodnotou a rozptylem.
Pro odhad střední hodnoty $\bar{y}$ platí

$$\bar{y} \approx \frac{G(\bar{x} + s(x)) + G(\bar{x} - s(x))}{2}$$

a pro odhad rozptylu

$$s^2(y) \approx \frac{[G(\bar{x} + s(x)) - G(\bar{x} - s(x))]^2}{4}$$

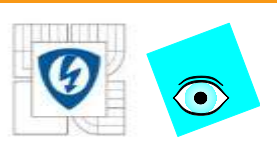
Metoda dvoubodové aproximace

Je-li $G(x)$ funkcí m nezávislých, náhodných a vzájemně nekorelovaných veličin $x_i, i = 1, \dots, m$, je možné užít

$$\bar{y} \approx \sum_{i=1}^m \frac{G(\bar{x}_i + s(x_i)) + G(\bar{x}_i - s(x_i))}{2m}$$

a

$$s^2(y) \approx \sum_{i=1}^m \frac{[G(\bar{x}_i + s(x_i)) - G(\bar{x}_i - s(x_i))]^2}{4m}$$

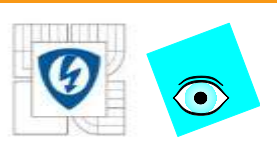

Metoda simulací Monte Carlo

Technika simulačních experimentů metodou Monte Carlo:

1. **Zadání funkce $G(x)$** : funkce $G(x)$ je známa
2. **Rozdělení měřených veličin**: měřené veličiny jsou nezávislé a mají normální rozdělení pravděpodobnosti. Stačí zadání $\bar{x}_i, s(x_i), i = 1, \dots, m$, nebo pouze dvě krajní hodnoty intervalu $[A_i, B_i]$, ve kterém lze očekávat výskyt x_i .

Hustotu pravděpodobnosti $f(x_i)$ lze vyjádřit pomocí parabolického rozdělení

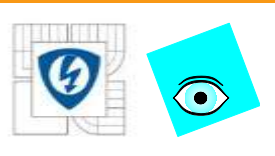

Metoda simulací Monte Carlo

$$f(x_i) = \frac{6}{(B - A)^2} (x_i - A)(B - x_i)$$

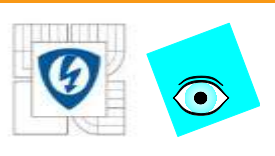
pro $A \leq x_i \leq B$.

3. Generace náhodných čísel: generátorem pseudonáhodných čísel s rovnoměrným rozdělením $R(0,1)$ a při znalosti dvou nezávislých náhodných čísel R_j, R_{j+1} s rovnoměrným rozdělením lze pomocí Boxovy-Mullerovy transformace určit dvě nezávislá náhodná čísla N_j, N_{j+1} s normovaným normálním rozdělením podle vztahů:

Metoda simulací Monte Carlo

$$N_j = \sqrt{-2 \ln R_j} \sin(2\pi R_{j+1})$$
$$N_{j+1} = \sqrt{-2 \ln R_j} \cos(2\pi R_{j+1})$$

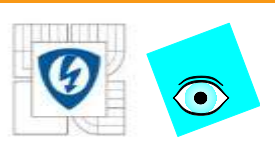

Kombinace rozptylů

Výsledný rozptyl σ_v^2 je tvořen kombinací rozptylů z m zdrojů

$$\sigma_v^2 = \sum_{i=1}^m \sigma_i^2 + 2 \sum_{i=1}^m \sum_{j=i+1}^m \text{cov}(i, j),$$

kde σ_i^2 je rozptyl způsobený i -tým zdrojem $\text{cov}(i, j)$ je kovariance mezi i -tým a j -tým zdrojem.

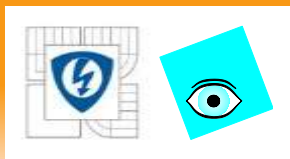
Kombinace rozptylů

- a) Pro vzájemně nezávislé rozptyly vyjde geometrický průměr

$$\sigma_{VN} = \sqrt{\sum_{i=1}^m \sigma_i^2}$$

- a) Pro lineárně závislé rozptyly vyjde aritmetický průměr

$$\sigma_{VN} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m \sigma_i$$

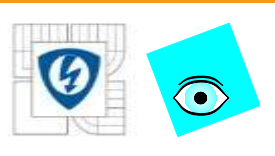
Příklad: Hromadění chyb u metody izotopového zředování

Metodou izotopového zředování byl stanoven arsen a změřena měrná aktivita $a_2 = 3.7 \cdot 10^4 s^{-1}$ a po standardním přidavku As hmotnosti $m_1 = 5 \cdot 10^{-7} g$ aktivita $a_1 = 5.3 \cdot 10^6 s^{-1}$.

Stanovte relativní chybu obsahu arsenu ve vzorku, pokud je relativní chyba vážení $\delta(m) = 0.03\%$ a relativní chyba stanovení aktivity $\delta(a_1) = \delta(a_2) = 1\%$.

Rozbor (vztahy):

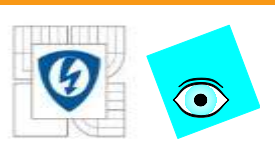
Předpokládejme, že m jsou vzájemně nekorelované, takže dosadíme do vztahů

Pokračování příkladu

$$\bar{y} = G(\bar{x}) + \frac{1}{2} \sum_{i=1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i^2} s^2(x_i) + \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j=i+1}^m \frac{\delta^2 G(x)}{\delta x_i \delta x_j} \text{cov}(x_i, x_j)$$

$$s^2(y) \approx \sum_{j=1}^m d_j^2 s^2(x_j) + 2 \sum_{i=1}^{m-1} \sum_{j=i+1}^m d_i d_j \text{cov}(x_i, x_j)$$

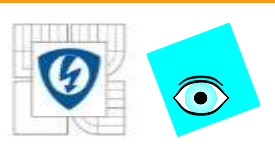

Pokračování příkladu

Řešení: Pro množství arsenu ve vzorku platí

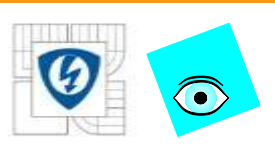
$$m_x = m_1 \frac{a_1 - a_2}{a_2} \text{ a dosazením bude}$$

$$\begin{aligned} \bar{m}_x &= m_1 \frac{a_1 - a_2}{a_2} + m_1 a_1 \frac{s^2(a_2)}{a_2^3} \\ &= 7.122 \cdot 10^{-5} + 7.162 \cdot 10^{-9} = 7.112 \cdot 10^{-5} g \end{aligned}$$

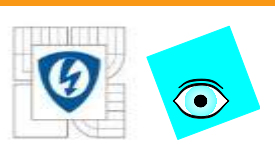
Pokračování příkladu - pro rozptyl lze psát

$$\begin{aligned}s^2(m_x) &= \left(\frac{a_1}{a_2} - 1\right)^2 s^2(m) + \left(\frac{m_1}{a_2}\right)^2 s^2(a_1) \\ &\quad - \frac{m_1 a_1}{a_2^2} s^2(a_2) \\ &= \left(\frac{a_1}{a_2} - 1\right)^2 m_1^2 \delta^2(m) \\ &\quad + \left(\frac{m_1 a_1}{a_2}\right)^2 [\delta^2(a_1) + \delta^2(a_2)] \\ &= 3.2 \cdot 10^{-18} + 1.0259 \cdot 10^{-12} = 1.0259 \cdot 10^{-12}\end{aligned}$$

Pokračování příkladu

Relativní chyba je $\delta(m_x) = \frac{100s(m_x)}{m_x} = 1.424\%$.

Pokračování příkladu

Analyzovaný výraz: $Z = (x1*(x2-x3))/x3$

<i>Proměnná</i>	<i>Průměr</i>	<i>Směrodatná odchylka</i>
<i>x1</i>	<i>5.0000E-07</i>	<i>1.5000E-10</i>
<i>x2</i>	<i>5.3000E+06</i>	<i>5.3000E+04</i>
<i>x3</i>	<i>3.7000E+04</i>	<i>3.7000E+02</i>

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

Průměr: 7.1122E-05 Směrodatná odchylka: 1.0131E-06

Rozptyl: 1.0264E-12 Relativní směrodatná odch.: 1.42

(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

Průměr: 7.1124E-05 Směrodatná odchylka: 1.0131E-06

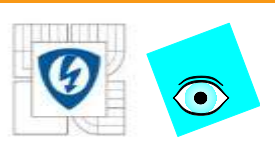
Rozptyl: 1.0265E-12 Relativní směrodatná odch.: 1.42

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO:

Počet simulací : 500

Průměr: 7.1121E-05 Směrodatná odchylka: 1.0053E-06

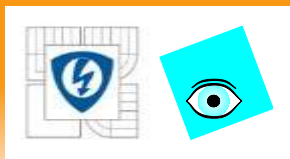
Rozptyl: 1.0106E-12 Relativní směrodatná odch.: 1.41

Pokračování příkladu

Závěr:

Metody programu ADSTAT (šíření chyb) poskytují shodné výsledky.

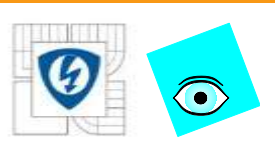

Příklad: Chyba viskozity dvoubodovou aproximací a Monte Carlo

Vypočtete chybu viskozity glycerolu Stokesovou metodou pro experimentální data: poloměr kuličky $r = (0.0112 \pm 0.0001)\text{m}$, hustota kuličky $\rho_0 = (1.335 \cdot 10^3 \pm 0.1)\text{kg m}^{-3}$, hustota glycerolu $\rho = (1.28 \cdot 10^3 \pm 0.1)\text{kg m}^{-3}$, dráha kuličky $l = (31.23 \pm 0.05)\text{cm}$, kterou kulička vykoná za dobu $t = (62.1 \pm 0.2)\text{s}$ a tíhové zrychlení $g = (9.801 \pm 1 \cdot 10^{-6})\text{m s}^{-1}$.

Řešení:

Viskozita η , určovaná Stokesovou metodou, se vyčíslí podle vztahu

Pokračování příkladu

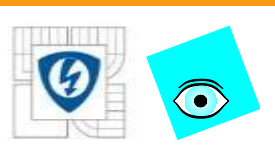
$$\eta = \frac{2gr^2(\rho_0 - \rho)t}{9l}$$

Výstup z programu ADSTAT

Analyzovaný výraz: $Z = (2*x1*(x2*x2)*x3*(x4-x5))/(9*x6)$

Proměnná   Průměr   Směrodatná odchylka

<i>x1</i>	<i>9.8010E+00</i>	<i>1.0000E-06</i>
<i>x2</i>	<i>1.1200E-02</i>	<i>1.0000E-04</i>
<i>x3</i>	<i>6.2100E+01</i>	<i>2.0000E-01</i>
<i>x4</i>	<i>1.3350E+03</i>	<i>1.0000E-01</i>
<i>x5</i>	<i>1.2800E+03</i>	<i>1.0000E-01</i>
<i>x6</i>	<i>3.1230E+01</i>	<i>5.0000E-02</i>

Pokračování příkladu

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

Průměr : 2.9880E-02 Směrodatná odchylka : 5.4968E-04

Rozptyl : 3.0214E-07 Relativní směrodatná odch. : 1.84

(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

Průměr : 2.9880E-02 Směrodatná odchylka : 5.4968E-04

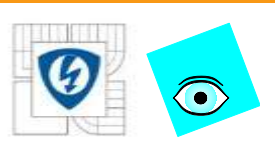
Rozptyl : 3.0214E-07 Relativní směrodatná odch. : 1.84

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO:

Počet simulací : 500

Průměr : 2.9899E-02 Směrodatná odchylka : 5.3575E-04

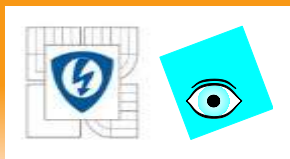
Rozptyl : 2.8703E-07 Relativní směrodatná odch. : 1.79

Pokračování příkladu

Závěr:

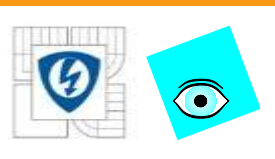
Metody programu ADSTAT (šíření chyb) poskytují shodné výsledky.

Příklad: Hromadění chyb při přípravě roztoků

Určete relativní chybu koncentrace Fe_2O_3 v roztoku, který vznikne smíšením $V_1 = 5.0\text{ml}$ roztoku o koncentraci $c_1 = 1.0\text{g l}^{-1}$ Fe_2O_3 a $V_2 = 5.0\text{ml}$ roztoku o koncentraci $c_2 = 2.0\text{g l}^{-1}$ Fe_2O_3 . Relativní chyba koncentrace v obou roztocích je stejná, $\delta(c_1) = \delta(c_2) = 0.2\%$ a relativní chyba pipetování $\delta(V) = 0,1\%$.

Řešení: Výsledná koncentrace je $c = \frac{c_1V_1 + c_2V_2}{V_1 + V_2} = 1.500\text{g l}^{-1}$, $s(c) = 0.00226\text{g l}^{-1}$.

Pokračování příkladu

Relativní chyba výsledné koncentrace bude

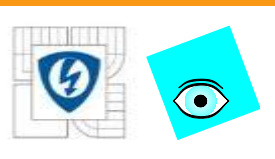
$$\delta(c) = \delta(c_1) \frac{\sqrt{c_1^2 + c_2^2}}{c_1 + c_2} = 0.149\%$$

Výstup z programu ADSTAT

Analyzovaný výraz: $Z = ((x1*x2) + (x3*x4))/(x2+x4)$

Proměnná   Průměr   Směrodatná odchylka

<i>x1</i>	<i>1.0000E+00</i>	<i>2.0000E-02</i>	<i>-3</i>
<i>x2</i>	<i>5.0000E+00</i>	<i>5.0000E-02</i>	<i>-3</i>
<i>x3</i>	<i>2.0000E+00</i>	<i>4.0000E-02</i>	<i>-3</i>
<i>x4</i>	<i>5.0000E+00</i>	<i>5.0000E-02</i>	<i>-3</i>

Pokračování příkladu

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

Průměr : $1.5000E+00$ Směrodatná odchylka : $2.2638E-02$
Rozptyl : $5.1250E-04$ Relativní směrodatná odch. : 1.51

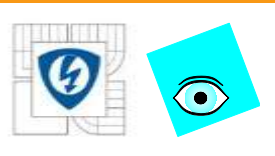
(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

Průměr : $1.5000E+00$ Směrodatná odchylka : $2.2638E-02$
Rozptyl : $5.1250E-04$ Relativní směrodatná odch. : 1.51

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO:

Počet simulací : 500

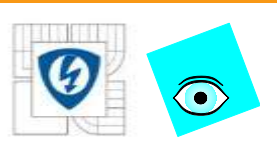
Průměr : $1.4999E+00$ Směrodatná odchylka : $2.3467E-02$
Rozptyl : $5.5069E-04$ Relativní směrodatná odch. : 1.56

Pokračování příkladu

Závěr:

Při výpočtu relativní chyby výsledku nelze užívat přímé sčítání a průměrování relativních chyb.

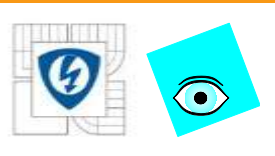

Příklad: Dodržení předepsané koncentrace

Úkolem je připravit $V = 100\text{ml}$ roztoku železnaté soli o koncentraci $c_s = 5.0\text{g l}^{-1}$ tak, aby výsledná relativní chyba koncentrace $\delta(c)$ nepřesáhla hodnotu 0.1%.

Určete odpovídající relativní a absolutní chyby vážení $\delta(m)$ a odměrného nádobí $\delta(V)$. S jakou přesností je třeba vážit, je-li užito odměrné nádobí o $\Delta(V) = 0.07\text{ml}$?

Řešení: Koncentrace se vyčíslí podle $c = 1000c_s/V$. Na základě stejných relativních vlivů platí $\delta(V) \approx \delta(m)$. Jelikož je $\delta(V) = \delta(m) = 0.05\%$, bude

Pokračování příkladu

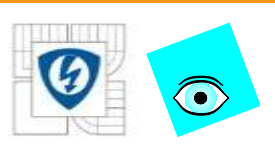
$$\Delta(V) = \frac{V\delta(V)}{100} = \frac{100 \cdot 0.05}{100} = 0.05 \text{ ml}$$

$$\Delta(m) = \frac{cV\delta(m)}{100} = \frac{5.0 \cdot 1000^{-1} \cdot 100 \cdot 0.05}{100} = 2.5 \cdot 10^{-4} \text{ g}$$

Při $\Delta(V) = 0.07 \text{ ml}$, tj. $\delta(V) = 0.07\%$, je třeba k docílení požadované relativní přesnosti vážit s relativní přesností

$\delta(m) = \delta(c) - \delta(V) = 0.1 - 0.07 = 0.03\%$, což odpovídá absolutní chybě vážení

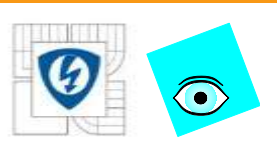
$$\Delta(m) = \frac{5 \cdot 1000^{-1} \cdot 100 \cdot 0.03}{100} = 1.5 \cdot 10^{-4} \text{ g}$$

Pokračování příkladu

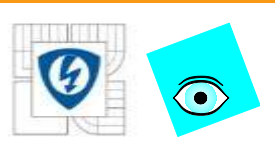
Závěr:

Při zajišťování předepsané relativní chyby koncentrace roztoku $\delta(c)$ musí být součet relativních chyb vážení a odměřování roztoku maximálně roven $\delta(c)$, **musí proto platit, že $\delta(m) + \delta(V) \leq \delta(c)$.**

Příklad: Korelace chyb objemů při vyčíslení chyby laboratorních operací

Množství $m = 0.1\text{g}$ Zn bylo rozpuštěno v HCl a převedeno do odměrky objemu $V = 1000\text{ml}$. Objem $V_1 = 100\text{ml}$ tohoto roztoku byl dále zředěn doplněním do odměrky $V_2 = 1000\text{ml}$. Pro instrumentální analýzu bylo odpipetováno $V_3 = 5\text{ml}$ a dále naředěno do objemu $V_4 = 25\text{ml}$. Určete koncentraci roztoku a její relativní chybu, je-li směrodatná odchylka vážení $s(m) = 0.3\text{mg}$, odměrného nádobí $s(V) = s(V_2) = 0.2\text{ml}$, $s(V_1) = 0.05\text{ml}$, $s(V_3) = 0.005\text{ml}$ a $s(V_4) = 0.025\text{ml}$.

Pokračování příkladu

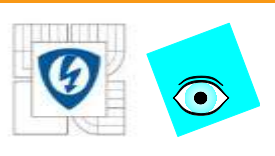
Řešení:

Koncentrace c se vyčíslí podle $c = MV_1V_3/(V V_2V_3)$.

1. Chyby objemů V_2 a V_4 budou silně korelované s chybami objemů V_1 a V_3 a uvažujeme proto nejprve ideální případ, kdy jsou korelační koeficienty

$$r_{V_1V_2} = r_{V_3V_4} = 1,$$

Zatímco ostatní veličiny jsou nekorelované a pak vyjde

Pokračování příkladu

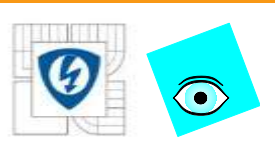
$$\delta^2(c) \approx \left(\frac{s(m)}{m}\right)^2 + \left(\frac{s(V)}{V}\right)^2 + \left(\frac{s(V_1)}{V_1}\right)^2 + \left(\frac{s(V_2)}{V_2}\right)^2 + \left(\frac{s(V_3)}{V_3}\right)^2 + \left(\frac{s(V_4)}{V_4}\right)^2 - 2 \frac{s(V_1)}{V_1} \frac{s(V_2)}{V_2} - 2 \frac{s(V_3)}{V_3} \frac{s(V_4)}{V_4}$$

a po dosazení vyjde $\delta(c) = 0.302\%$.

2. V případě, že bude zanedbána korelace mezi V_1 a V_2 a mezi V_3 a V_4 , čili korelační $r_{V_1V_2} = r_{V_3V_4} = 0$,

bude $\delta(c) = 0.336\%$.

3. Dosazením příslušných derivací do Taylofova rozvoje se vyčíslí střední hodnota koncentrace $\bar{c}$ podle rovnice

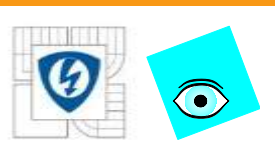

Pokračování příkladu

$$\bar{c} \approx \frac{m}{V} \frac{V_1}{V_2} \frac{V_3}{V_4} + m V_1 V_3 \left[\frac{s^2(V)}{V_3 V_2 V_4} + \frac{s^2(V_2)}{V_2 V V_4} + \frac{s^2(V_4)}{V_4 V V_2} \right] - \frac{m V_3}{V V_2^2 V_4} s(V_1) s(V_2) - \frac{m V_1}{V V_2 V_4^2} s(V_3) s(V_4)$$

kde první člen je roven $2 \cdot 10^{-6}$, $2.16 \cdot 10^{-12}$ a třetí $2.2 \cdot 10^{-12}$.

Při zanedbání dvou nejmenších členů bude průměrná koncentrace $\bar{c} = 2 \cdot 10^{-3} g l^{-1}$, $s(\bar{c}) = 6.73 \cdot 10^{-6} g l^{-1}$.

Pokračování příkladu

Výstup z programu ADSTAT

Analyzovaný výraz:

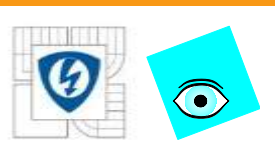
$$Z = (x1 * x2 * x3) / (x4 * x5 * x6)$$

<i>Proměnná</i>	<i>Průměr</i>	<i>Směrodatná odchylka</i>
<i>x1</i>	<i>1.0000E-01</i>	<i>3.0000E-04</i>
<i>x2</i>	<i>1.0000E-01</i>	<i>5.0000E-05</i>
<i>x3</i>	<i>5.0000E-03</i>	<i>5.0000E-06</i>
<i>x4</i>	<i>1.0000E+00</i>	<i>2.0000E-04</i>
<i>x5</i>	<i>1.0000E+00</i>	<i>2.0000E-04</i>
<i>x6</i>	<i>2.5000E-02</i>	<i>2.5000E-05</i>

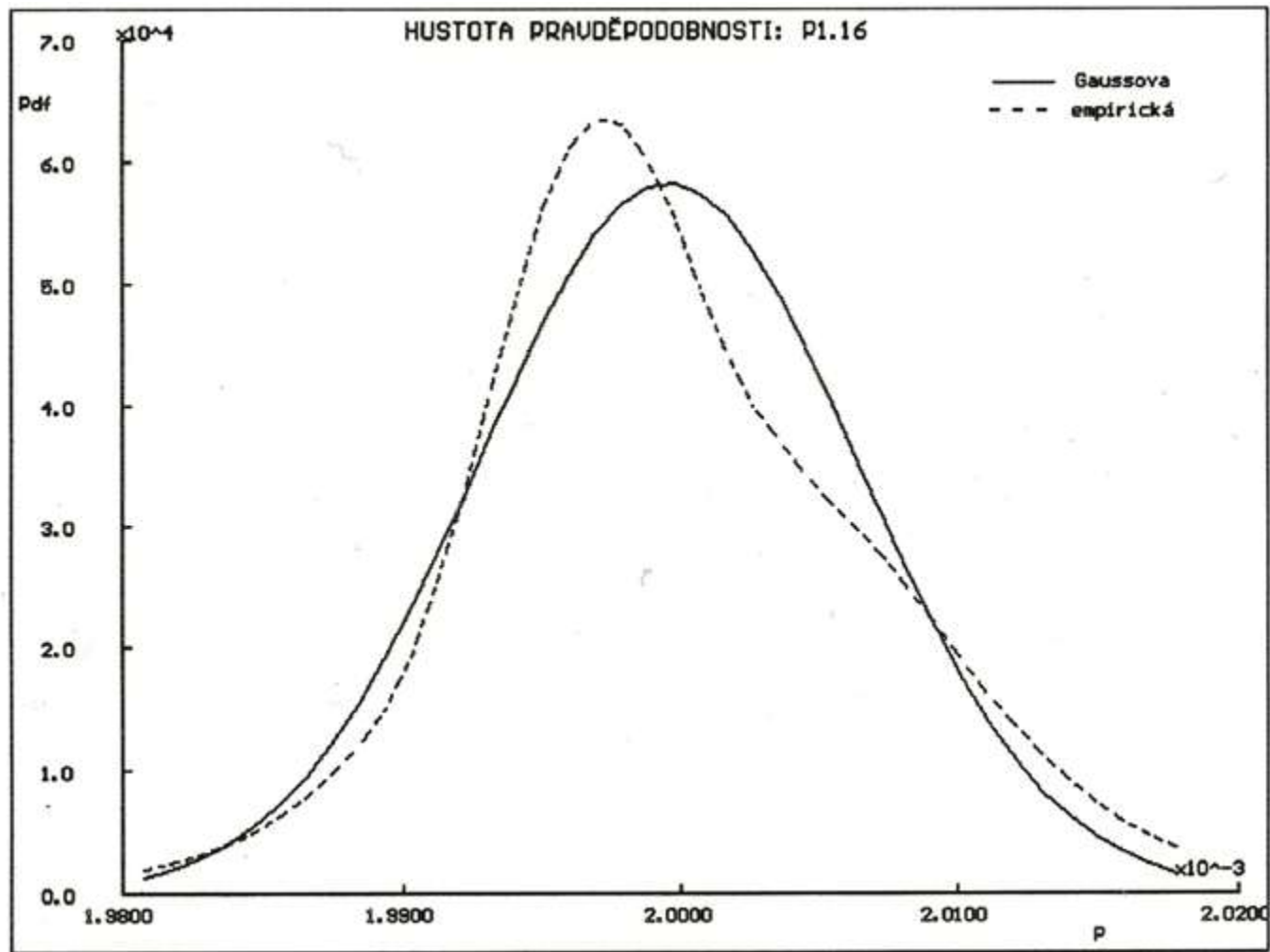
(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

Průměr : 2.0000E-03 Směrodatná odchylka : 6.7320E-06

Rozptyl : 4.5320E-11 Relativní směrodatná odch. : 0.34

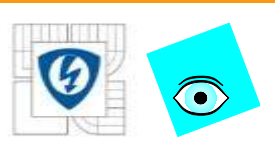
Pokračování příkladu

31.1.2011

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

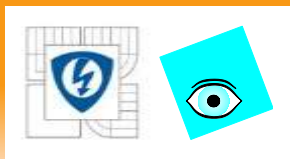

Pokračování příkladu

Závěr:

Korelace mezi odebíranými (V_1 a V_3) a doplňovanými (V_2 a V_4) objemy snižuje celkovou relativní chybu koncentrace, způsobenou navažováním a zředováním roztoků.

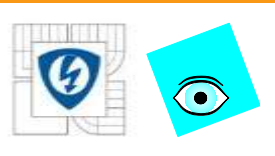

Příklad: Hromadění chyb při gravimetrickém stanovení

Gravimetrické stanovení obsahu oxidu železitého v železné rudě obsahující cca 50% Fe_2O_3 se provede na analytických váhách s chybou vážení $s(m) = 0.3\text{mg}$ a navážkou vzorku $m = 0.105\text{g}$. Určete chybu gravimetrického stanovení, pokud navážka vzorku m a vyvážka popela m_0 jsou v relaci, a to $m_0 \approx m$.

Řešení: Pro hmotnostní zlomek w stanovovaného Fe_2O_3 v rudě v procentech platí $w = 100m_0/m$.

Výpočet $\delta(w)$: Jelikož jsou navážka a vyvážka silně korelovány, $r_{m_0 m} \neq 0$ a dosazením do rovnice šíření relativních chyb

Pokračování příkladu

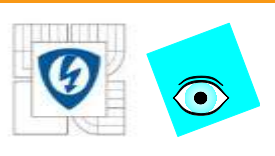
$$\delta(w) = \sqrt{\delta^2(m_0) + \delta^2(m) - 2\delta(m_0)\delta(m)r_{m_0m}}$$

Diskuze r_{m_0m} :

1. V případě úplné lineární závislosti navážky a vyvážky, bude $r_{m_0m} = 1$ a

$$\delta(w) = \sqrt{\left(\frac{0.3}{52.5}\right)^2 + \left(\frac{0.3}{105}\right)^2 - 2\frac{0.3}{52.5}\frac{0.3}{105}} = 0.286\%$$

2. Naopak, pokud by vyvážka nezávisela na navážce, tj. $r_{m_0m} = 0$, vyjde $\delta(w) = 0.639\%$.
3. V případě částečné korelace $r_{m_0m} = 0.5$, vyjde $\delta(w) = 0.49\%$.

Pokračování příkladu

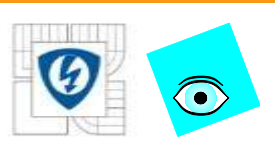
Střední hodnota $\bar{w}$:

Střední hodnota $\bar{w}$ a její rozptyl $s^2(w)$ budou rovněž ovlivněny korelací mezi m_0 a m .

1. Bude-li $s(m_0) \approx s(m) \approx 0.3$ a m_0 byla n -krát opakována, pak dosazením do Taylorova rozvoje dostaneme

$$\bar{w} \approx 100 \frac{m_0}{m} + \frac{s^2(m)}{m^3} - \frac{r_{m_0 m} s(m_0) s(m)}{m^2}$$

2. Je-li $0 < r_{m_0 m} < 1$, bude příspěvek třetího členu vždy zanedbatelný a $\bar{w} \approx 50\%$.

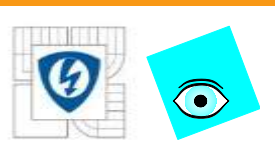
Pokračování příkladu

Výpočet rozptylu $s^2(w)$: dosazením do Taylorova rozvoje bude

$$s^2(w) \approx 10^4 \left[\frac{s^2(m_0)}{m^2} + \frac{m_0^2 s^2(m)}{m^4} - \frac{2m_0 r_{m_0 m}}{m^3} s(m_0) s(m) + \frac{s^2(m_0) s^2(m)}{m^4} \right]$$

a při volbě $r_{m_0 m} = 1$ bude $s^2(w) \approx 0.103$,

a při volbě $r_{m_0 m} = 0$ bude $s^2(w) \approx 0.102$.

Pokračování příkladu

Výpočet relativní chyby $\delta(w)$: pro případ $r_{m_0m} = 0$ je relativní chyba $\delta(w) = 0.64\%$ a tatáž je i pro $r_{m_0m} = 1$

Výstup z programu ADSTAT:

Analyzovaný výraz: $Z = 100 \cdot x_1 / x_2$

Proměnná   Průměr   Směrodatná odchylka

x1   5.2500E+01   3.0000E-01

x2   1.0500E+02   3.0000E-01

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

Průměr : 5.0000E+01   Směrodatná odchylka : 3.1944E-01

Rozptyl : 1.0204E-01   Relativní směrodatná odch. : 0.64

(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

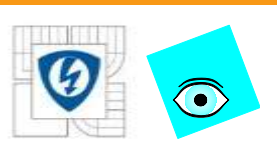
Průměr : 5.0000E+01   Směrodatná odchylka : 3.1944E-01

Rozptyl : 1.0204E-01   Relativní směrodatná odch. : 0.64

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO: Počet simulací : 100

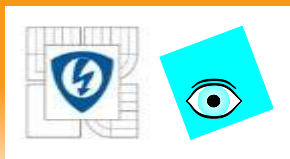
Průměr : 4.9980E+01   Směrodatná odchylka : 2.9338E-01

Rozptyl : 8.6074E-02   Relativní směrodatná odch. : 0.59

Závěr:

Kladná korelace mezi navázkou a vyvážkou snižuje relativní chybu metody. Pro dostatečně veliké navážky vzhledem k chybě vážení se na odhadech střední hodnoty $\bar{w}$ a rozptylu $s^2(w)$ projeví stupeň korelace jen nevýrazně. To je způsobeno vedle vysoké relativní přesnosti měření také přibližností vztahů Taylorova rozvoje.

Příklad: Hromadění chyb při určení rozpustnosti stříbrné soli

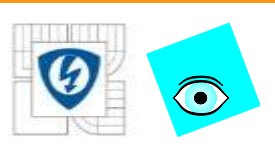
Součin rozpustnosti stříbrné soli AgX má hodnotu K_s . Jaká je chyba vypočtené rovnovážné koncentrace stříbrných iontů $[\text{Ag}^+]$ ve vodě?

Řešení: Rozpustnost $[\text{Ag}^+]$ se vypočte podle vztahu $[\text{Ag}^+] = \sqrt{K_s}$.

1. Metoda Taylorova rozvoje: přímým dosazením

$$[\text{Ag}^+] = \sqrt{K_s} - 0.125 K_s^{-\frac{3}{2}} s^2(K_s) = 2 \cdot 10^{-4} - 2.5 \cdot 10^{-7} = 1.9975 \cdot 10^{-4}$$

a rozptyl rozpustnosti $s^2([\text{Ag}^+]) = 0.25 K_s^{-1} s^2(K_s) = 10^{-10}$. Relativní chyba rozpustnosti $\delta([\text{Ag}^+]) = 5.01\%$.

Pokračování příkladu

2. Metoda dvoubodové aproximace vede k hodnotám

$$[\text{Ag}^+] = 1.9975 \cdot 10^{-4}$$

$$s^2([\text{Ag}^+]) = 1.003 \cdot 10^{-10}$$

$$s([\text{Ag}^+]) = 1.001 \cdot 10^{-5}, \delta([\text{Ag}^+]) = 5.01\%$$

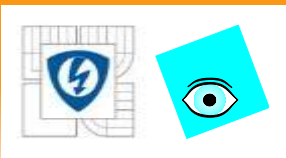
3. Metoda simulací Monte Carlo vede k hodnotám

$$[\text{Ag}^+] = 1.997 \cdot 10^{-4}$$

$$s^2([\text{Ag}^+]) = 1.016 \cdot 10^{-10}$$

$$s([\text{Ag}^+]) = 1.008 \cdot 10^{-5}, \delta([\text{Ag}^+]) = 5.05\%$$

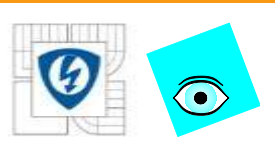
$$\hat{g}_1 = 0.143 \quad \hat{g}_2 = 3$$

Příklad : Porovnání při metod určování chyb analytických výsledků

Standardní roztok železnaté soli obsahující v 1ml 1mg FeO byl připraven rozpuštěním Morhovy soli v odměrné baňce objemu $V = 100\text{ml}$. Odměrná baňka má absolutní chybu objemu $s(V) = 0.04\text{ml}$. Navážka Morhovy soli je $m = 0.5458\text{g}$ a absolutní chyba užitých vah $s(m) = 0.3\text{mg}$. Určete průměrnou koncentraci Morhovy soli ve standardním roztoku, absolutní a relativní chybu.

Řešení: Koncentrace Morhovy soli c v g/l se vypočte ze $c = 10^3 m/V$.

Pokračování příkladu

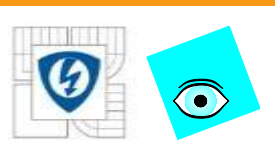
1. Dosazením do Taylorova rozvoje bude

$$\bar{c} = 10^3 mV^{-1} + 10^3 mV^{-3} s^2(V) = 5.458 g/l$$

Když příspěvek druhého členu $8.73 \cdot 10^{-8}$ je zanedbatelný a dosazením

$$\begin{aligned} s^2(c) &= \frac{10^6}{V^2} s^2(m) + \frac{10^6 m^2}{V^4} s^2(V) \\ &+ \frac{10^6}{V^4} s^2(V) s^2(m) = 1.377 \cdot 10^{-5} \end{aligned}$$

Absolutní chyba $s(c) = 0.0037 g/l$ a relativní chyba $\delta(c) = 0.0680\%$.

Pokračování příkladu

2. Dosazením do metody dvoubodové aproximace dostaneme:

$$c_{1+} = c(V + s(V)) = 5.4558$$

$$c_{2+} = c(m + s(m)) = 5.4610$$

$$c_{1-} = c(V - s(V)) = 5.4602$$

$$c_{2-} = c(m - s(m)) = 5.4550$$

$$\bar{c} \approx [(c_{1+} + c_{1-}) + (c_{2+} + c_{2-})] / 4 = 5.458 \text{ g l}^{-1}$$

$$s^2(c) \approx [(c_{1+} - c_{1-})^2 + (c_{2+} - c_{2-})^2] / 4 = 1.377 \cdot 10^{-5}$$

$$s(c) = 0.0037 \text{ g l}^{-1}$$

$$\delta(c) = 0.0680 \%$$

3. Simulační metodou programem Síření chyb bylo vyčísleno:

$$\bar{c} = 5.4581 \text{ g l}^{-1}$$

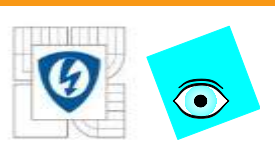
$$s^2(c) = 1.452 \cdot 10^{-5}$$

$$s(c) = 0.0038 \text{ g l}^{-1}$$

$$\delta(c) = 0.0662 \%$$

$$\hat{g}_1(c) = 0.053$$

$$\hat{g}_2(c) = 3.08$$

Pokračování příkladu

Výstup programu ADSTAT:

Analyzovaný výraz: $Z = x1/x2$

<i>Proměnná</i>	<i>Průměr</i>	<i>Směrodatná odchylka</i>
<i>x1</i>	<i>5.4580E-01</i>	<i>3.0000E-04</i>
<i>x2</i>	<i>1.0000E-01</i>	<i>4.0000E-05</i>

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

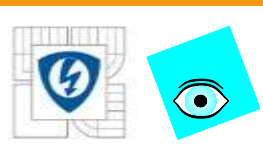
Průměr : 5.4580E+00   Směrodatná odchylka : 3.7103E-03
Rozptyl : 1.3766E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.07

(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

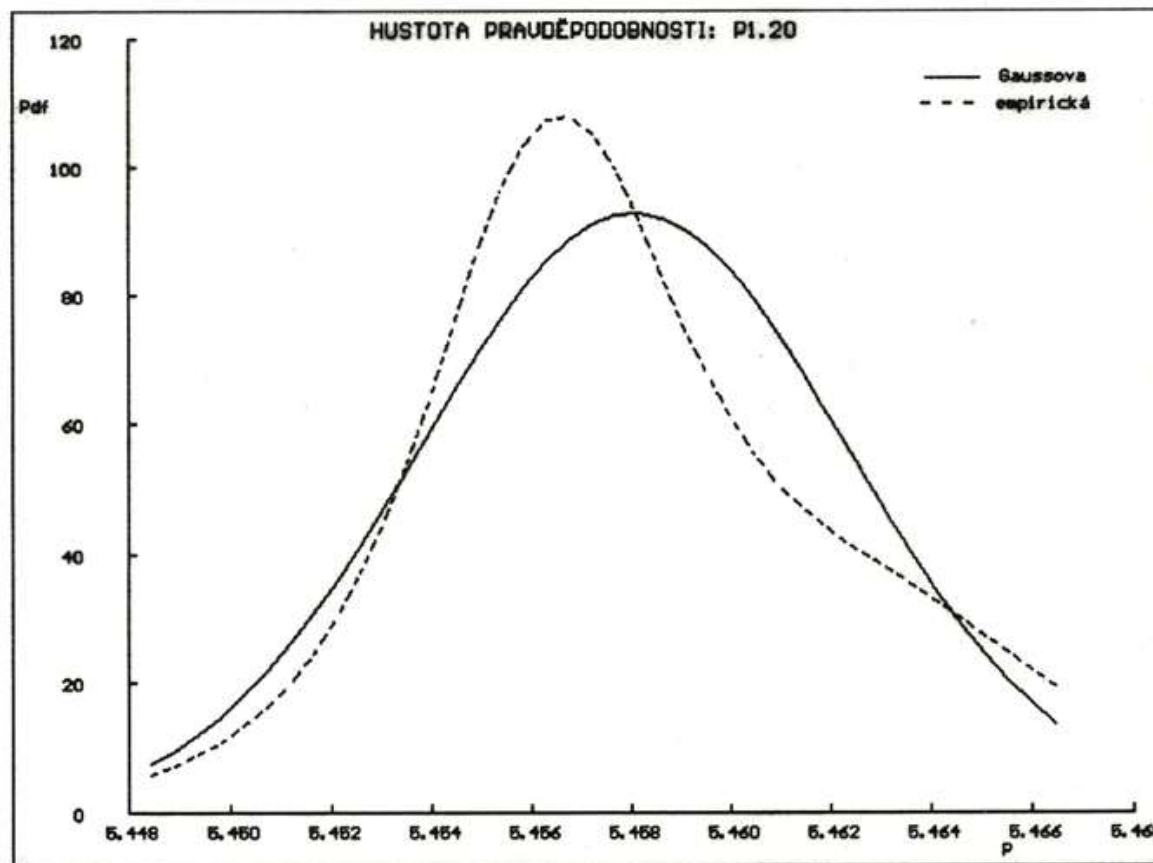
Průměr : 5.4580E+00   Směrodatná odchylka : 3.7103E-03
Rozptyl : 1.3766E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.07

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO: Počet simulací : 100

Průměr : 5.4581E+00   Směrodatná odchylka : 3.8106E-03
Rozptyl : 1.4520E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.07

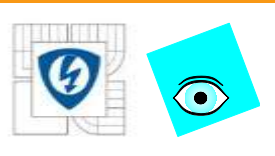
Pokračování příkladu

31.1.2011

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

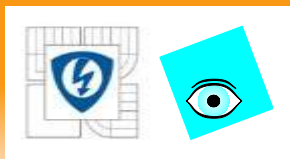

Pokračování příkladu

Závěr:

Všechny tři užité metody dávají shodné výsledky.
Rozdělení koncentrací a simulovaného souboru je symetrické a blízké normálnímu.

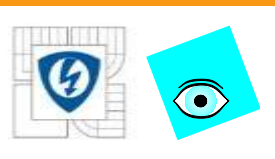

Příklad: Hromadění chyb při určení měrného tepla

Do vodního kalorimetru s obsahem $M = (250 \pm 0.2)\text{g}$ a teplotou $t_0 = (13.52 \pm 0.01)^\circ\text{C}$ byl ponořen hliníkový blok o hmotnosti $m = (62.31 \pm 0.02)\text{g}$ a teplotě $t_1 = (99.32 \pm 0.04)^\circ\text{C}$. Výsledná teplota po vyrovnání teplot v kalorimetru byla $t_2 = (17.79 \pm 0.01)^\circ\text{C}$. Určete měrné teplo hliníku C_p a jeho absolutní i relativní chybu, je-li uvažováno měrné teplo vody $C_{\text{H}_2\text{O}} = (4.185 \pm 0.003)\text{kJ/kg/K}$.

Řešení:

Měrné teplo C_p určované vodním kalorimetrem se určí podle vztahu $C_p = C_{\text{H}_2\text{O}} M(t_2 - t_0) / (m(t_1 - t_2))$.

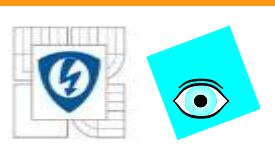
Pokračování příkladu

Výstup z programu ADSTAT:

Analyzovaný výraz: $Z = (x1 * x2 * (x3 - x4)) / (x5 * (x6 - x3))$

Proměnná   Průměr   Směrodatná odchylka

<i>x1</i>	<i>4.1850E+00</i>	<i>3.0000E-03</i>
<i>x2</i>	<i>2.5000E+02</i>	<i>2.0000E-01</i>
<i>x3</i>	<i>1.7790E+01</i>	<i>1.0000E-02</i>
<i>x4</i>	<i>1.3520E+01</i>	<i>1.0000E-02</i>
<i>x5</i>	<i>6.2310E+01</i>	<i>2.0000E-02</i>
<i>x6</i>	<i>9.9320E+01</i>	<i>4.0000E-02</i>

Pokračování příkladu

(1) METODA TAYLOROVA ROZVOJE:

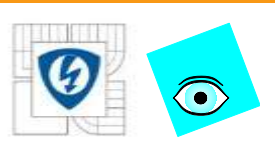
Průměr : 8.7940E-01   Směrodatná odchylka : 3.1776E-03
Rozptyl : 1.0097E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.36

(2) METODA BODOVÉHO URČOVÁNÍ:

Průměr : 8.7940E-01   Směrodatná odchylka : 3.1776E-03
Rozptyl : 1.0097E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.36

(3) METODA SIMULACE MONTE CARLO: Počet simulací : 100

Průměr : 8.7950E-01   Směrodatná odchylka : 3.4509E-03
Rozptyl : 1.1909E-05   Relativní směrodatná odch. : 0.39

Závěr:

S ohledem na chyby teplot a koncentraci vychází i chyba měrného tepla C_p poměrně nízká. Metoda Taylorova rozvoje by zde již byla náročná na analytické určování derivací podle jednotlivých parametrů.